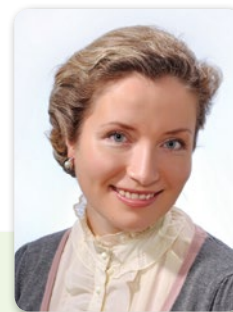

УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: ЄДИНА, ДІЯЛЬНА, НАЦІОНАЛЬНА

Актуальність ідей Софії Русової для сучасної освіти

Оксана ДЖУС, канд. пед. наук, доцент, завідувач кафедри професійної освіти та інноваційних технологій ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, м. Івано-Франківськ

Концепція національної української школи, розроблена Софією Русовою на початку ХХ століття, великою мірою суголосна із засадами Нової української школи. Навіщо звертатися до доробку великого педагога? А хоча б для того, щоб долати власні страхи і протиріччя щодо нових ідей, надихатися вірою в дитину, національну школу, самореалізацію українського народу.

Головне місце в науково-педагогічному доробку Софії Русової займає **концепція такої нової української школи**, яка б “об’єднала дітей усіх верств... і дала б їм не лише початкову чи середню освіту, а суцільну, що відповідала б потребам усякого культурного діяча ХХ віку”. Ці ідеї С. Русової та її соратників знайшли свій вияв у низці документів, зокрема в “Проекті єдиної школи” в Україні (1921 р.).

Характерні риси української національної школи

Наводимо риси школи, яка, на тверде переконання С. Русової, мала бути провідним чинником відновлення української державності.

Єдина за спрямуванням і методологією

Уся система шкіл має бути перейнята одним напрямом і методом, щоб забезпечити вільний перехід учня від нижчого до вищого ступеня освіти. Школа “бере дитину з дошкільних організацій на 7-му році й доводить до 14 літ, і тоді вже робиться диференціація...” Така єдина 12-річна школа має бути однаковою для всіх, задовольняти всі різноманітні здібності, всі нахили дитини.

Освіта повинна бути обов’язковою і безплатною — інакше вона не зможе “ввійти в життя народних мас”.

Діяльна

Нова школа має бути діяльною, тобто “перейнятися дієвим принципом як методом при навчанні того чи іншого предмета”. При цьому необхідно

відрізнати школу діяльну від трудової (Остання, за словами С. Русової, “викликає уяву... ремісничої праці, зв’язаної часом з важкими зусиллями”). Вчена стверджувала, що діяльна школа — це перш за все “осередок, атмосфера, самоуправління... взаємна допомога; спільна діяльність, загальна згода учнів”.

Національна

Співзвучними із сьогоднішніми потребами школи в Україні є проблеми визначення національного виховного ідеалу як мети виховання, а також формування національної свідомості та морального виховання дітей. Софія Русова переконана, що **національний виховний “ідеал”** — це те найкраще, що кожний народ проніс протягом віків культурного існування, за що він боровся, що постійно змагався покласти як підвалину свого народного (громадського) життя”. І конкретизує: “ніяка інша молодь на світі не має перед собою такого високого ідеалу, як наша: відбудову Батьківщини”.

Сутність поняття “національне виховання” Русова вбачала в **поетапному формуванні національної свідомості**.

У дошкільному закладі має відбутися **етнічне самоусвідомлення** дитини. До найголовніших засобів пробудження національних “почувань” у маленьких дітей, на думку С. Русової, належать такі: рідна мова, фольклор, народні обряди і свята. “Національний елемент” має бути “внесений” у гру дітей та їхню працю, оченята дитини “повинні кохатись в улюблених національних кольорах та орнаментах”.

Наступний крок у “розвитку свідомого національного патріотизму” — **національно-політичне самоусвідомлення** особистості. Воно приходить через детальне вивчення рідних історії, географії, літератури, законів, “промислів”, політичних та економічних умов життя народу, через усвідомлення його психіко-етнічних рис, участь дітей у загальногромадських справах, у відзначенні національно значущих подій, дат тощо.

Найвищий ступінь становлення національної свідомості — **державно-патріотичне самоусвідомлення**, в результаті чого “діти не ляжуть тягарем на суспільство, а стануть діяльними, чесними робітниками, корисними і для себе самих, і для свого середку, в якому їм доведеться жити, а може, і для цілого суспільства”. Звідси й формулювання загально-суспільної мети школи: *“виховати свідомих громадян, які в усякому суспільстві свідомо ставилися б до своїх суспільних обов’язків і чесно їх виконували”*.

У програмі навчання С. Русова перше місце віддала національним предметам: мові, літературі, історії, географії свого народу, його давнім законам та психіко-етнічним рисам. Важливим засобом виховання громадянина вважала також участь дітей у різних формах самоврядної шкільної діяльності.

Співвідношення національного й інтернаціонального

Софія Русова дійшла висновку, що в основі діяльності школи має лежати культ своєї “Нації і Батьківщини, бо кожна нація може тим більше бути корисною для Всесвіту, оскільки інтенсивно вона може реалізувати свої власні етнічні вартості”. Водночас Софія Русова поділяла думки сучасних їй педагогів про необхідність довести шкільне навчання і виховання “до... розвитку в дітях широкого почуття симпатії до всіх людей, до якої б раси вони не належали, яку б віру не сповідували”.

Головні засоби формування “почуття єдності людей” за С. Русовою: мистецтво, особливо музика й театр; опанування чужих мов, мандрівки-подорожі до різних країн; досвід міжнародного обміну дітьми з проживанням їх у родинах, листування однолітків із різних держав тощо. Проте визначальний фактор “міжнародної спільності” — це “правдиве національне виховання”, бо тільки дитина, вихована “в доброму знайомстві зі своїм рідним краєм, у любові до свого народу, може зацікавитися життям і других народів,

Сестри Ліндфорси: Марія і Софія (Русова). 1889 р.

може зрозуміти спільність інтересів широкого людства”.

При вивченні рідної історії педагог-гуманіст радила зосереджувати увагу дітей не на військових подіях, а на внеску українського народу у світову культуру, на його моральних перемогах, технічних і наукових відкриттях.

Питання рідної мови

Питання мови розглядається у багатьох працях Софії Русової. Нині особливо актуальними видаються її судження щодо проблем двомовності в освіті. Висловлені в умовах зросійщення, ополячення та румунізації українців, вони позначені палкою пристрастю педагога-патріота і водночас глибоким науковим

аналізом. Заперечуючи противникам українізації шкільництва, вона писала: “Рідна мова у вихованні й освіті — то є найкращий... провідник думок, почування, вражінь. От через що першою свідомою вимогою задля справедливого психологічного задоволення нації є вимога національної школи”.

Ще гостріше звучить ця теза у науковій розвідці періоду еміграції: “Двомовна... школа, хто її не влаштовував би, держава чи приватна особа, є не лише злим глузуванням над здоровою науковою педагогікою, але й недопустимою... образою для учнів... Двомовна школа — це педагогічний нонсенс і... життєвий злочин, яким жартувати не слід...”.

Географія, природо- і краєзнавство

Серед основних навчальних дисциплін нової української школи С. Русова визначила **географію**, яку вважала джерелом “розвитку цікавості до... навколишнього природного і суспільного середовища, виховання пошани до рідного краю і свого народу, а також до інших народів світу...”.

Розкриваючи дидактично-виховні **завдання краєзнавчої праці**, С. Русова наголошувала на потребі елементарних дослідів “над живим матеріалом” (наприклад, “записати казку від бабусі...”); підготовки діаграм, мап “для розміщення різних хліборобських культур”; радила об’єднати в один комплекс майже всі шкільні дисципліни, передусім історію, географію, природознавство, мови, літературу, мистецтво, фольклор тощо.

Щодо ролі природознавства у вихованні, то педагог виходила з тези про те, що природа і дитина — це “два явища, які так тісно між собою зв’язані, що їх не можна відокремити, не пошкодивши нормальному розвитку дитини”. Крім того, природознавство — **наука, яка**

Основні
віхи біографії

містить найбільше правди і краси, які, за С. Русовою, є головними факторами виховання.

Основні підходи до виховання

Індивідуалізація і соціалізація

Педагогічним підґрунтям нової школи Софія Федорівна визначила три основні принципи: активність, індивідуалізація і соціалізація виховання.

Дитині притаманне прагнення рухатися, самотійно шукати пояснення явищам, подіям, що відбуваються навколо неї. Активна школа — це “не школа викладів, не школа пасивного затамлювання, а школа діяльна, що, як вулик, уся повна активної праці дітей”. Як закономірні на фоні цих думок сприймаються її рекомендації щодо *запровадження в школі ручної праці, забезпечення активного (через власне спостереження) засвоєння природознавства, арифметики, географії та історико-філологічних дисциплін*.

Щодо принципу індивідуалізації, то Русова вимагала від педагогів-вихователів “глибокої прозорливості і обережності” в його застосуванні. При цьому радила всі “риси індивідуальності ... знати, ... дати їм виявитися...”

Соціальним підґрунтям нової школи вважала ігри, спорт, працю, лабораторію, екскурсії, свята, які становлять суть “соціального товариського життя”. У ньому, на думку педагога, кожний учень почуває себе “частиною могутнього цілого”. За переконанням С. Русової, “кожна індивідуальність, хоч яка б вона не була міцна, знає, що вона повинна де в чому обмежити свою особисту свободу, свої особисті змагання, щоб не пошкодити усьому цілому. Саме це “утворює найкраще почуття обов’язку для кожної особи для загального добра, яке необхідне для кожної його частини, для кожної особи”.

Гуманізація школи

Софія Русова звертала увагу на питання побудови та змісту діяльності школи. Найперше, вона не може бути такою масовою, якою була стара школа (замість 40–60 учнів в одному класі 20–25).

Школа мусить організовувати своє життя на громадських засадах, упорядковувати “якнайкраще самоврядування самих учнів у товаристві вчителів”. Тут не може бути “пригноблюючої влади вчительського авторитету, не мусить бути багато ... вербалізму, а замість того якнайбільше свідомого перетравлювання матеріалу, самостійних висновків із власних спостережень учнів, психічне задоволення від добре виконаних праць...”. Тобто дитина, а не вчитель, має стати центром усього організованого шкільного життя.

Перехід до нової школи С. Русова визначала як процес довготривалий, неможливий без підготовки нового вчителя і зміцнення матеріальної бази та докорінного поліпшення методичного забезпечення навчально-виховного процесу.

Русова Софія Федорівна

(1856 – 1940)

Народилася **18 лютого (3 березня)** у с. Олешня на Чернігівщині в родині французької Ганни Жерве і шведа Федора Ліндфорса.

1866 рік — після переїзду до Києва вступила до 3-го класу Фундуклеївської дівочої гімназії.

1871 рік — із золотою медаллю закінчила гімназію і стала слухачкою “фребелівських” дошкільних курсів. Спільно із сестрою Марією відкрили перший дитячий садок у Києві.

Долучається до активного громадського життя.

1874 рік — одруження з Олександром Русовим і переїзд до Санкт-Петербурга.

Згодом виїздить до Праги. Видає першу власну книжку, спільно з чоловіком — повне видання “Кобзаря”.

1876 рік — повернення в Україну.

Неодноразово змінює місце проживання. Займається надзвичайно багатоплановою й плідною педагогічною, науковою, видавничою, просвітницькою діяльністю. Веде активне громадсько-політичне життя. Зазнає арештів й ув’язнення.

1917 рік — стала членом Центральної Ради. У Міністерстві освіти УНР очолила відділи дошкільної та позашкільної освіти.

1922 рік — емігрувала до Європи.

За кордоном займалася викладацькою, громадсько-культурною діяльністю. Надавала моральну та матеріальну підтримку українським навчально-виховним закладам і культурно-освітнім інституціям у ЧСР та українцям-політемігрантам.

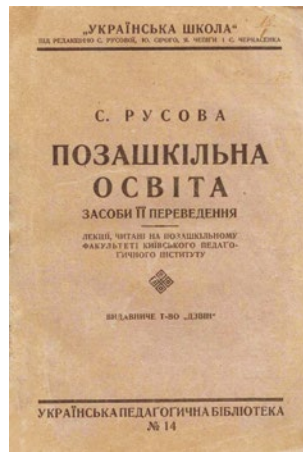
Моральне виховання

Під мораллю педагог розуміла “найпевніші принципи поведінки “окремої особи та всієї “людності” у їх змаганнях до постійного зростання, розквіту “потенціальних... здібностей, як фізичних, так і інтелектуальних”. Метою моралі, за її висновком, “є розвиток найвищого гуманізму ... справедливого ставлення до всіх людей, гарячої любові до свободи й уміння співпрацювати з людьми”.

Основою морального поступу суспільства в цілому і кожного його члена зокрема вважала усвідомленість категорій зла (як усього, “що перешкоджає вільному здоровому росту суспільства”) і добра, що “веде суспільство від узького, низького розуміння життя

Наукові праці Софії Русової

Нагрудний знак "Софія Русова"

до широкого, високого, до корисного для цілого масового щастя". Педагог стверджувала, що моральне виховання "не може проводитися якось окремо: ним має бути пройняте все навчання, все життя".

Розкриваючи неоднозначне питання про вроджений "бойовничий" нахил деяких дітей, переважно хлопців, Софія Русова писала, що "усяке життя є боротьба, і людина, яка не здатна до боротьби, не має ані моральної, ані соціальної вартості". На цій основі, зауважувала педагог, у дітях не можна "пригноблювати нахилу бойовничого". Проте категорично заперечувала агресію в середовищі людей, вважала, що ні кулаком, ні зброєю не можна зневажати "людську гідність, а деколи і людське життя". Просвітителька вважала, що треба вчити дітей боротися з тим злом, яке є у них самих: "побороти свої лінощі і навчитися працювати, побороти бажання постійно виконувати лише свої забаганки, а навчитися доглядати других і жити на радість, на спокій других найближчих людей... навчитися переносити усякі незгоди, ... щоб бути паном над самим собою ...".

Приклад батьків

Співзвучною із проблемами нашого сьогодення і така думка педагога: "діти мусять бачити у своїх батьків повну згоду між словом і ділом, відсутність гримких фраз, легковаження матеріалістичних вигод, відсутність дріб'язковості. Батькам, а особливо матерям, треба розумітися на нових ідеологічних течіях і не висовувати наперед свої старі традиції".

Релігійне виховання

Услід за відомими педагогами-реформаторами, які головним джерелом морального виховання вважали розвиток релігійних почуттів дитини, С. Русова підтверджувала наявність у дітей інстинкту релігії. "Бог є на світі", — підкреслювала педагог, — "бо є предвічна краса і добро", і дитина мусить "всім своїм життям наближатися до Його досконалої доброті і правди".

На цій підставі Софія Русова вважала за необхідне здійснювати релігійне виховання дітей у сім'ї. Проте була переконана, що "коли батьки самі не мають релігійного почуття, краще нехай вони не втручаються в цю святая святих дитячої душі".

Щодо релігійного виховання школярів, то педагог закликала не виганяти Бога зі школи. Водночас ще на початку ХХ ст. серед головних засад розбудови нової української школи вона визначила її світський характер, а викладання Закону Божого в школі визнала за необов'язкове. Це, на її думку, особливо актуально для України, оскільки на її теренах поширені різноманітні релігійні віросповідання, і визнання пріоритету якоїсь одної релігії було б насильницьким актом стосовно інших, ставало б гальмом для здійснення загальної освіти.

Важливою підставою "соціального розуміння релігії" С. Русова вважала участь дітей у різних "виявах культу", передусім у Святвечері, Великодньому дійстві, а також у святах, пов'язаних з "давніми народними релігійними віруваннями" і овіяних "національною поезією" — Купала, Маковея, Спаса та ін.

Стосовно молитви дотримувалася думки, що кожний, хто молиться, має знаходити "сам слова, відповідні до його настрою". Отже, підкреслювала С. Русова, "й дитині не забороняється молитися, як вона хоче, тільки пізніше можна навчити її єдино правдивої молитви, яка вже має не тільки індивідуальний, а й соціальний характер — "Отче наш".

Цікавим є погляд С. Русової й на питання про зміст підручників: "скрізь треба так розкладати науковий матеріал, щоб він якомога більше викликав самостійну дитячу думку і затримувався в пам'яті учнів їхньою активною діяльною працею".

Як бачимо, у творчій спадщині Софії Русової знайшли відображення важливі питання розбудови й діяльності національної школи. Спробуймо взяти для себе, для нинішніх поколінь українців хоча б краплину її мудрості, мужності, передбачливості й сили волі, а головне — віри в Україну й українство. ●

БУДУЄМО НОВУ ШКОЛУ РАЗОМ

Журнал “Учитель початкової школи”

пропонує на допомогу педагогам
сучасні методичні матеріали

ЗАОЩАДЬТЕ до 10%

- 1 Заходьте на сайт upsh.com.ua
- 2 Оформлюйте онлайн-передплату на журнали “УПШ” та “Джміль”
- 3 Щомісяця гарантовано отримуйте надійну методичну підтримку!

ІНДЕКСИ для передплати на пошті

“УПШ”
Індекс 89869

+

“Джміль”
Індекс 40295

=

Комплект
Індекс 68604

ЗУСТРІЧАЙТЕ У 2019 РОЦІ

Спецвипуски, що представляють кращий досвід педагогів Львівської та Сумської областей (№2, №9)

Тематичні номери:

- Унікальні місця України (№6)
- Емоції та почуття (№12)